

KIRANARDI MAHALLESİNDEN DERLENEN “ÇOCUKLARIN VEFASI” İSİMLİ MASALIN PROPP’UN MASAL ÇÖZÜMLEME METODU İLE İNCELENMESİ

EXAMINING OF TALE OF “ÇOCUKLARIN VEFASI” IN TERMS OF PROPP’S TALE ANALYSIS METHOD IN THE KIRANARDI TOWN

Mehmet FİDAN¹

Öz

Masal yazılı türler içerisinde en uzun geçmişe sahip metinler arasında yer alır. Bu özelliği ile masallar günümüzde müstakil bir tür olarak kabul edilen birçok metnin çıkış kaynağını oluşturur. Özellikle günümüzde popüler türler arasında yer alan bilim-kurgu, fantastik, korku, tekinsiz gibi metinlerin köken olarak masala dayandığı araştırmacıların ortak görüşüdür.

Araştırma sırasında nitel araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Veri toplamak için kaynak kişilerden derleme yöntemi kullanılmıştır. Elde edilen veriler ise içerik analizi ile değerlendirilmiştir. Araştırma sürecinde Kayseri'nin Kiranardı mahallesinden üç masal derlenmiştir. Masalların derlenmesinde yörede masal anlatıcısı olarak ünlenen kişilere başvurulmuştur. Anlatılan masallar daha sonra araştırmacı tarafından yazıya geçirilmiştir. Bu metinlerden tür özelliklerini en çok yansıttığı belirlenen masal değerlendirilmiştir. Bu incelenen masalın seçiminde uzman görüşünden faydalanılmıştır. Elde edilen verilere yönelik içerik analizi yapılmıştır. Yapılan değerlendirmelerle derlenen masalın genel olarak tür özelliklerini yansıttığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum masalların oluşumunda sözlü kültür geleneğinin önemini göz önüne serer. Çünkü metinleri anlatan kişilerin herhangi bir akademik eğitime sahip olmamalarına rağmen türün özelliklerini yansıtmaları, sözlü geleneğinin anlatıcılara kelime hazinesi, kurgu, olay yönünden katkısının yanında tür özelliklerinin kavranması yönünde de katkı sağladığını gösterir.

Anahtar Kelimeler: Masal, Masalların Özellikleri, Masal Anlatma Kültürü

Abstract

The tale it is among the texts with the longest history among genres. The tales constitute the source of many texts today considered as an independent species. It is a common view with researchers that the most popular species sci-fi, fantasy, fear, uncanny are among to based on tales.

¹ Dr. Öğretmen, Milli Eğitim Bakanlığı, fidanm3838@gmail.com

Qualitative research methods were used during the research. The compilation method is used from the source persons for collect data. The obtained data were evaluated by content analysis. In the research process, three stories from Kiranardı region of Kayseri were compiled. The tales compiled from the people who are famous as the taleteller have been applied. The tale told was later written by the researcher. From these texts, the tale determined to reflect most of the genre characteristics was evaluated. This was benefited from expert opinion in the selection of to be studied. Content analysis was performed on the obtained data. The tale has been compiled with evaluation concludes that overall reflect the type properties. This shows the significance of oral tradition in the formation of tenses. This taleteller are no academic trainings. Showing this results oral tradition helps narrators in terms of vocabulary, events and fiction.

Keywords: *Tales, Characteristics of Tales, Telling Culture*

1. GİRİŞ

Masal, yazılı ve sözlü kültür öğelerinin en önemlileri arasında yer alır. İçinden çıktığı toplumun sosyo - kültürel, dinî vb. yapısına ışık tutan masallar verdiği mesajlarla aynı zamanda anlatıcısının dünya görüşünü yansıtır. Masal her ne kadar çocuklara yönelik bir metin olarak algılsa da teknolojinin (tv, internet) aile hayatını ele geçirmediği dönemlerde kuşaklar arasında bir eğitim vazifesi ve bağ kurma görevine sahiptir. Geniş aile içinde dedenin, anneannenin, babaannenin etrafında toplanan torunlar onların anlattıkları masalları zevkle dinlemektedir. Bu durum masal anlatıcılık görevinin ailenin en yaşlı ve tecrübeli bireyine verildiğini gösterir. Anlatılan masalların bazen anlatıcısına özel bazen de topluma özel olduğu görülür. Bazı masallar ise geniş bir coğrafyada anlatılagelir. Masallarda olaylar, kahramanlar, mekânlar genelde benzer olmasına rağmen anlatıcının dünya görüşüne göre yer yer değişimler de gösterebilmektedir.

Masallar hemen hemen bütün toplumların sözlü geleneklerinde geçmişten bugüne bulunmaktadır. Ancak masalların yazılı ilk örneklerinin *Binbir Gece Masalları, Kelile ve Dimne, Bostan, Gülistan* vb. olduğu görülür. Nitekim bu masalların daha sonra Batı edebiyatının klasikleri arasında yer alacak olan *La Fontaine, Ezop Masalları, Grimm Masalları* gibi eserlere kaynaklık ettiği bilinen bir gerçektir.

Demir (2015, s. 18) *Anadolu Türk Masallarından Derlemeler* isimli araştırmasında masalların çocukların ahlâk eğitimlerinde önemli konumda olduğunu belirtir. O, masalların genelinin ana temasının iyi ile kötünün mücadelesi şeklinde kurgulandığını, sonucunda ise daima iyilerin kazandığını, bu sebeple de masal dinleyen çocukların iyiliğe dair duyuşsal gelişimlerinin daha içselleştirilmiş bir biçimde olacağını ifade eder. Aynı şekilde Bozlak (2007, s. 386) yüksek lisans tezine konu olan Erdemli yöresine ait masalların tamamında iyilerin kazandığını ve kötülerin cezalandırıldığını tespit eder. Türk masal geleneğinin bu yönü çocuk gelişiminin toplum açısından önemine işaret eder.

Masallar köken olarak birçok metin türünün atası olarak kabul edilir. İlk olarak sözlü gelenek ile gelişim alanı bulan masallar daha sonra özellikle ders verme amacı taşıyan, hikemi metinler ile yazılı olarak da sunulmaya başlanır. Özellikle on dokuzuncu ve yirminci yüzyılda metin türlerinin sınırlarının belirlenmeye başlanması ve yeni türlerin ortaya çıkması masalların da türsel özelliklerinin belirlenmesinin

yolunu açar. Nitekim uzun dönem boyunca masallar içinde yer alan fantastik, tekinsiz, korku, bilim-kurgu gibi metinler ayrı bir tür olabilme özelliğine kavuşur. Bu sınıflamada özellikle Todorov'un tanımlamaları etkili olur.

Uzun dönem edebiyat araştırmacıları için masalların içerdiği olağanüstülük türün en önemli özelliği olarak kabul edilmiştir. Bu konudaki araştırmalarını sıraladığı *Fantastik- Edebi Türe Yapısal Bir Yaklaşım* isimli eserinde Todorov, içinde olağanüstülük barındıran bütün eserlerin bir tür altında toplanamayacağını savunur. Bu türler her ne kadar okuyucu için gerçek ötesi olarak görülse de kendi aralarında farklılıklar oluşturmaktadır. "İçinde doğaüstü bulunan yapıtların tümünü kapsayacak bir tür düşünülemez, yoksa Homeros kadar Shakespeare'in, Cervantes kadar Goethe'nin yapıtlarını da böyle bir türe katmak gerekirdi. 'Doğaüstü' dediğimiz nitelik benzer yapıtları nitelemeyiz, çok geniş bir dağılımı vardır." (Todorov, 2012, s. 40)

Propp tarafından geliştirilen masalların biçimsel yönden tahlil metodu, araştırmacılar tarafından sıklıkla tercih edilir. Propp, masalların biçim yönünden evrensel nitelikler taşıdığını belirtir. Bu sebeple geliştirdiği yöntemin sadece Rus edebiyatına ait eserlere değil, dünyadaki bütün masallara uygulanabileceğini belirtir. Ona göre masalları birçok bölüme ayırmak, bir başka deyişle sınıflandırmak gerekir. Doğru bir sınıflandırma bilimsel betimlemenin ilk adımlarından biridir. Yapılacak incelemenin doğruluğu, sınıflamanın doğruluğuna bağlıdır (Propp, 1985, s. 15).

Propp masalların evrensel açıdan incelendiğinde bazı değerlerin değişken, bazı değerlerin ise kalıcı olduğu sonucuna ulaşır. Ona göre değişkenler kahramanların isimleri ve nitelikleridir. Değişmeyen özellikler ise masalda kahramanların üzerine yüklenen görevler ve bu kahramanların davranışlarıdır. Propp farklı masalarda farklı kahramanların aynı davranışları sergilediği sonucuna ulaşır. Bu sebeple eserlerin, kahramanların işlevlerinden yola çıkarak incelenebileceğini ifade eder (Propp, 1985, s. 30).

Propp'a (1985, s. 31-33) göre masalların dört değişmez özelliği vardır:

1. Masalarda kahramanlar kim olursa olsun görevleri ne olursa olsun önemli olan onların işlevleridir ve bu sebeple masalların genelinde kahramanların işlevlerinin benzer olduğu görülür.
2. Olağanüstü masallar içerdikleri işlevler yönünden sınırlıdırlar.
3. Masalarda yer alan işlevlerin diziliş sırası her zaman aynıdır.
4. Bütün olağanüstü masallar yapısal yönden aynı türe aittirler.

Sakaoğlu (2009, s.15)'na göre masalların oluşumu üzerine üç temel yaklaşım bulunur. Bunlar Kablettarih Nazariyesi (Tarih Öncesi ve Mitolojik Görüş), Tarihi Nazariye (Tarihî ve Hindolojik Görüş) ve Etnografik Nazariye (Etnografik ve Antropolojik Görüş)'dir. Ona göre Türk edebiyatında masal alanında kurumsal ve uygulama alanında en önemli çalışmalar Pertev Naili Boratav tarafından yapılmıştır. Onun hocası Wolfram Eberhard ile birlikte yayınladığı *Typen Türkischer Volksmönchen* (Türk Halk Masalları Tipleri) isimli eseri bu alandaki "kilometre taşlarından en önemlisidir" (Sakaoğlu, 2009, s.15). Sakaoğlu (2009, s.15), ilerleyen yıllarda Atatürk Üniversitesi'ndeki Mehmet Kaplan geleneğine bağlı araştırmacıların da bu alanda kaliteli yapıtlar ortaya koyduğunu belirtir.

Sakaoğlu (2009, s.16-17) araştırmasında masalları bir ortak köke bağlamanın doğru olmadığını düşünür. Ona göre masalların binlerce ortak noktası vardır. Ancak en eski masallar dahi kurgu ve yapı bakımından modern hikâyeler gibi sağlam bir konumda bulunur. O, Propp'un masalları biçimsel yönden

ayırt etmek için sunduğu yöntemini eleştirir. Çünkü Propp masalların yapı yönünden evrensel benzerlik taşıdığını düşünür. Masalların bu sağlam kurgusu dünya çapında yerleşmiş bir sözlü kültür geleneğini işaret eder. Sakaoğlu (2009, s.16-17), Propp'u belirli sayıda masala uyguladığı için eleştirir ve konuya 21. yüzyılın gözüyle bakmayı önerir.

Mirzaoğlu (1995, s. 28) "Türkiye ve Türkmen Masallarının Genel Özellikleri" isimli makalesinde farklı coğrafyalarda yaşamalarına rağmen ortak bir tarih, kültür birikimi ve benzer yaşam tarzları sebebiyle Türk toplumlarının masallarının benzerlik gösterdiğini ifade eder. "Bu masalarda bütün dünya masallarında görülen iyilik-kötülük, doğruluk-eğrilik, akıllık- ahmaklık, cömertlik-cimrilik, çalışkanlık-tembellik gibi zıt değerlerin çatışması; iyilik, bilgi ve sabır sayesinde kazanılması, kötülerin her zaman cezalandırılması gibi konular işlenmiştir." (Mirzaoğlu, 1995, s. 28). Ona göre masallar genel olarak yapı yönünden benzemekte, anlatılış biçimi ve bazı içeriğe yönelik öğeler bakımından ise yerel nitelikler taşımaktadır.

Aslan (2010, s. 57) Denizli yöresindeki masal geleneğini tespit etmek için yaptığı araştırmada şu sonuçlara ulaşır:

"Denizli merkezde yaptığımız bir araştırmada çocukların sadece % 17'sinin büyüklerinden masal dinlediğini, diğerlerinden % 39'unun çizgi filmlerden, %44'ünün de kitaplardan masal öğrendiklerini tespit ettik. Tabiiyle bu durum kanaatimizce sosyal ve toplumsal değişime paralel olarak sözlü kültürün yerini yazılı ve elektronik kültür ortamının almasıyla ilişkilidir."

Bu sonuçlar masalların aktarımında artık büyüklerin rolünün giderek değiştiğini göstermektedir. Bu durum büyüklerin tamamıyla masal anlatma görevinden soyutlanması anlamında değerlendirilmemelidir. Çünkü gerek tv programları ile gerek kitaplar ve internet ortamı vasıtasıyla olsun büyüklerin çocuklarına masal dinletmede ya da izletmede yönlendirici bir rolde olmaları gerekir.

2. YÖNTEM

Halk bilimi ile ilgili bir araştırma olan bu çalışmada nitel araştırma yöntemleri kullanıldı. Veri toplama yöntemi olarak derleme tercih edildi. Derleme sırasında araştırmanın sonucuna etki eden birçok etken bulunmaktadır. Bunlardan ilki kaynak kişidir. Kaynak kişi halk bilimi alan araştırması sırasında bilgisine başvurulmuş kişidir (Artun, 2010, s. 33). Derleme sonrasında elde edilen verilerin değerlendirilmesinde içerik analizi kullanıldı. Elde edilen veriler Propp'un yöntemine göre başlıklandırıldı ve bu çerçevede uygunluğu incelendi.

Araştırma konusunun daha önceden çalışılmamış olması bu yönde yapılacak bir araştırmaya ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Araştırmacının masalı derlediği bölgenin sosyo-kültürel özellikleri hakkında bilgisi olması kaynak kişiye ulaşılması açısından kolaylık sağlamıştır.

Derleme bir verinin "belirli bir zamanda, belirli bir yerde, belli bazı yöntemlerle" uzmanlar tarafından "kaynak kişilerden sözlü veya yazılı olarak alınıp" kaydedilmesidir (Artun,2010, s. 35). Derleme yeri Kayseri ilinin Melikgazi ilçesinin Kıranardı Mahallesi'dir. Bölge yer yer kırsal özellikler de göstermesine rağmen il merkezine yakındır ve şehirleşmeye başlayan bir konumdur. Ancak burada yaşayan yaşlıların hayatlarının uzun bir kısmını bölgede kırsal özellikler hâkimken geçirdiği bilinmektedir. Bu sebeple yaşlıların teknolojinin evlere girmeden önceki dönemin özelliği olan masal

anlatma-dinleme geleneği içinde yetiştikleri söylenebilir. Nitekim araştırmaya konu olan masal da 80 yaşında olan bir mahalle sakininden derlenmiştir.

Araştırma konusunu bölgeye ait masallar oluşturmaktadır. Araştırma sırasında incelenmek üzere bölgede masal anlatıcısı olarak bilinen üç kişiden birinin masalı seçilmiştir. Bu masallar içinden tür özelliklerine en uygun olduğu düşünülen metin incelemeye tâbi tutulmuştur. Seçim sırasında Erciyes Üniversitesi'ndeki alan uzmanlarının görüşlerine başvurulmuştur.

Masal derlemesi sırasında araç olarak ses kayıt cihazı kullanıldı. Daha sonra bu ses kaydı değerlendirilmek üzere yazıya geçirildi. Masal tür özellikleri açısından incelenirken Propp'un *Masalın Biçim Bilimi* isimli eserinde yer alan "Masal Çözümle Yöntemi" uygulanmıştır. Propp'un belirlediği 31 işlevin her masalda yer alması beklenmez. Ancak bu işlevlerin sırasının değişmeyeceği vurgulanır. Umay Günay tarafından yapılan 1975 yılında doktora tezinde Propp'un yönteminin uygulandığı ve bunun Türk masalları için de geçerli olduğu sonucuna ulaşılır. Bu yöntemin belirli bir bölge yerine Türkiye'nin genel coğrafyasındaki masallara uygulanmasının, genel önermeler yapma konusunda daha geçerli ve güvenilir sonuçlara ulaştıracağı belirtilir (Çıblak, 2005, s. 133-134). Araştırmacının yukarıdaki görüşleri ve ilgili yöntemin daha önce uygulanıp başarılı olması bu çalışmada aynı metodun uygulanmasına dayanak oluşturmuştur.

3. BULGULAR VE YORUM

Araştırma sürecinde incelenen bu masalın ana temasının iyilik ve kötülüğün mücadelesi şeklinde olduğu, kurgusunun ise klasik masallara benzediği tespit edildi. Bu durumu Propp'un metodunda yer alan çatışma-zafer unsurları ile de ifade etmek mümkündür. Masalların genel kurgu özellikleri arasında yer alan çatışma unsurlarını Propp'un sınıflandırmasında tercih ettiği görülür. O, haklı-haksız, zengin-fakir, iyi-kötü gibi çatışma unsurlarını kullanarak masalların kurguya yönelik yapısını çözmeye çalışır. Bu durumun sadece Rus kültürüne ait masalarda değil diğer kültürlerdeki masalarda da aynı şekilde olduğunu belirtir. Benzer şekilde incelenen bu masalda da kurgunun Propp'un tanımlamasına uygun olduğu tespit edildi.

Başlangıç durumu (simgesi α)

Masalın başlangıç durumunda, baba, anne ve çocuklardan bahseden anlatıcı sonrasında annenin vefat ettiğini belirtir. Annenin ölümünden sonra gelen üvey annenin ise çocuklara kötü davrandığı ve onları evde istemediği ifade edilir. Bu durum başlangıç bölümünde kahramanların sadece isimlerine ve içinde buldukları mevcut duruma yer verildiğini gösterir. Çünkü bu bölümde kişiler hakkında detaylı bilgi verilmez. Propp (1985. S.35) bu bölümü -başlangıç bölümünü- masalın bir işlevi olarak nitelendirmez ancak onun biçimsel yapı için çok gerekli olduğunu düşünür. Metinde yer alan olayların sırası ve işlevleri şu şekildedir:

Aileden biri evden uzaklaşır (tanım: uzaklaşma, simgesi β)

Masalda anneleri onlar daha çok küçükken ölen Ali ile Ayşe, üvey anneleri tarafından sevilmeyenler. Bu sebeple üvey anneleri, babalarına çocuklarını evden göndermesini şart koşar. Burada annenin ölümü uzaklaşmanın zorlamalı bir biçimde olduğunu simgelemektedir (β^2). Babaları, çocuklarını ormana götürerek onlara bir oyun oynar ve sonucunda çocuklar ormanda kaybolurlar. Masalda aynı

zamanda çocukların da ormanda kaybolması bir uzaklaşma unsuru olarak nitelendirilebilir (β^3).

Kahraman bir yasakla karşılaşır (tanım: yasaklama, simgesi γ)

Masalda yasaklama ögesi örtülü bir şekilde sunulmuştur. “*Baltamın sesi kesilene kadar siz çalı çırpı toplamaya devam edin*” ifadesinde de görüldüğü üzere baba, çocukları ormanda kaybedebilmek için dala astığı bir teneke parçası ile ses çıkarır ve bu sesi çocukların balta sesi zannetmesini sağlar. Ormanda çocukların kaybolmasında olduğu gibi yasaklama ögesi masalarda olayların seyrini etkileyen unsurların başında gelir. Çünkü masal anlatıcısı ana kurguyu bu yasağın çiğnenmesi üzerine planlar. Bu masaldaki yasaklama ögesinin biçimsel yönden tersine çevrilmiş olduğu ancak içerik yönünden ise doğrusal bir yasaklama olduğu görülür. Burada tersine çevrilmiş yasaklama ile ifade edilmek istenen yasağın hem kural koyucuya hem de kurala uyması gerekene olumlu etkilerinin olmasıdır. İncelenen masalda ise kurala uyma rolündeki çocukların yasağa riayet etmeleri onların ormanda kaybolmalarına ve zarara uğramalarına sebep olur (γ^2).

Yasak çiğnenir (tanımı: yasağı çiğneme, simgesi δ)

Propp (1985, s. 37) yasağın çiğnenme şeklinin yasağın konulmasıyla denk düştüğünü belirtir. Masalda babaları, çocuklarına baltasının sesi kesilene kadar çalı çırpı toplamaları gerektiğini öğütler. Çocuklar babalarının bu öğüdüne –yasağına- uyarlar. Ancak çok yorulmaları sebebiyle içlerine bir kuşku düşer ve baltanın sesinin geldiği yöne doğru giderler. Sonucunda da babalarının onlara kurguladığı oyunun farkına varırlar. Bu durum biçim yönden yasağın çiğnenmesi ögesi olarak nitelendirilebilir (δ).

Saldırgan kurbanını ele geçirmek için onu aldatmayı dener (tanımı: aldatma, simgesi η)

Masalda aldatma ögesinin iki kere yer aldığı görülmektedir. Bunlardan ilki üvey annenin, babayı çocuklarını evden kovma konusunda ikna etmesidir (η^1). İkinci aldatma ise babanın, üvey annenin etkisinde kalarak çocuklarına ormanda oyun oynamasıdır (η^2).

Kurban aldanır ve böylece istemeyerek düşmanına yardım etmiş olur (tanımı: suça katılma, simgesi θ)

Masalda yer alan suça katılma ögesi dolaylı olarak görülür. Saldırgan olarak nitelendirilen üvey anne, babaları vasıtasıyla kahramanlara zarar vermeye çalışır. Baba, üvey annenin etkisinde kalarak çocuklarını ormanda terk eder. Ancak eserin sonunda da görüleceği üzere baba, çocuklar tarafından affedilir. Bu sebeple babanın da yer yer kurban rolünde olduğu görülür. Propp’un tanımından farklı olarak burada kurban istemeyerek değil, bilinçli olarak saldırganı yardım eder. Babanın, eserin sonuna kadar, istemeyerek de olsa, saldırganın yardımcısı rolünde olduğu, eserin sonunda ise kurban rolünde olduğu söylenebilir.

Saldırgan aileden birine zarar verir (tanımı: kötülük, simgesi A)

Üvey anne masalın tamamında saldırgan rolünü üstlenir. Baba ise üvey annenin yönlendirmeleri ile çocuklarına isteyerek ya da istemeyerek zarar verir. Çünkü masalda baba, üvey annenin isteklerini sorgulamadan yapar. Bu durum geleneksel toplum yapısında üvey anneye bakışın masala yansımalarıdır. Çünkü masalın derlendiği bölgede “annesinin olmayanın babası da olmazmış” düşüncesi yaygındır. Nitekim masalın sonunda üvey anne kadar baba da suçlu olmasına rağmen çocuklar tarafından affedilmiştir. Üvey anne ise affedilmesine rağmen yine de evden kovularak cezalandırılmıştır.

Aileden biri bir şeyi elde etmek ister (tanımı: Eksiklik, simgesi a).

Masalda üvey anne aynı aileden olmasına rağmen Ali ve Ayşe'den hoşlanmaz. Onların evden gitmesini hedefler. Aile, içinde yaşayanlar için huzur kaynağı görevindedir. Eserde saldırgan rolünde bulunan üvey annenin çocukların huzurunu yok etmeyi arzuladığı söylenebilir. Nitekim üvey anne bu amacında başarılı olur ve çocukları evden yollatarak onların huzursuzlukla dolu maceralara sürüklenmesine sebep olur.

Kahraman evden ayrılır (tanımı: Gidiş, simgesi ↑).

Daha önce ormanda kardeşi Ali ile kaybolmaları sonucunda ayrılık yaşayan Ayşe'nin ikinci bir ayrılıkla karşılaştığı görülür. Ormanda babalarını ararken Ayşe'nin saçındaki beyaz teli Ali'nin böcek zannederek koparması gizli bir büyüün ortaya çıkmasına sebep olur. Ayşe bir anda kuşa dönüşerek ormanda kaybolup gider. Bir müddet sonra kuş kılığında olsa da evine dönmeyi başarır. Evlerinin karşısındaki ağaca konarak acı acı ötmeye başlar. Üvey anne bu sestten de rahatsız olur ve kuşu avlaması için babayı ikna eder. Sonucunda baba, kuşu vurur. Ayşe bu şekilde evinden ikinci kez ayrılmak zorunda kalır. Bu durum masalda kahramanların amaçlarına ulaşmak için yaşadıkları zorluklara dikkat çekebilmek için kurgulanmıştır. Üvey annenin, çocukların çabalarına rağmen kötülükten vazgeçmemesi ise onun dinleyicinin zihninde saldırgan rolünü pekiştirmek içindir.

Kahraman ileride kendisine başta bulunacak kişinin eylemlerine tepki gösterir (tanımı: Kahramanın tepkisi, simgesi E)

Araştırmanın yöntem bölümünde de belirtildiği üzere Propp'un biçimsel masal çözümleme yönteminde işlevlerin sayısından ziyade izlediği sıra daha önemli görülmektedir. Yani bir masalda bütün işlevlerin bulunması bir zorunluluk olarak görülmezken, izledikleri sıranın sabit olması genel bir kural olarak tanımlanmaktadır. İncelediğimiz masaldaki bu işlevin sırasının farklı olduğu görülmektedir. Çünkü Ayşe'nin çeşmenin başında şehzade ile tanışması ve onu kendisine âşık etmesi bu başlık altında verilen işleve bir örnektir. Ayşe'nin şehzade ile tanışması ileride onun hayatına olumlu yönde etki eder. Burada işlevin kahramanın başışçının selamını alması, şeklinde olduğu görülür (E²).

Büyülü nesne kahraman verilir (tanımı: Büyülü nesnenin alınması, simgesi F)

Masalda üç büyülü nesnenin bulunduğu görülür. Bunlardan ilki şehzadenin Ayşe'ye çeşme başında verdiği yüzüktür. İkinci büyülü nesne Ayşe'nin saçındaki beyaz tüydür. Üçüncü büyülü nesne ise ağaçta öterken vurulan kuşun yere düşen bir tüyünden çıkan ağaçtan yapılan kaşıktır. İlk nesne olan yüzük özellik bakımından büyülü olmamasına rağmen kahramanların hayatlarına etkisinden dolayı büyülü olarak nitelendirilebilir. Çünkü yüzüğün şehzadenin tarhana çorbasından çıkması, onun yıllar önce karşılaştığı ve âşık olduğu Ayşe'yi hatırlamasını sağlar.

İlk büyülü nesne olan yüzük doğrudan aktarım ile sunulur (F¹). Bu aktarımda nesnenin kahramana ulaşması genelde ödüllendirme şeklinde olmaktadır. Şehzade, duygularına karşılık vermesinden dolayı Ayşe'ye hem hatıra hem de ödül olarak yüzüğü verir.

İkinci büyülü nesne olan beyaz tüy ise kendiliğinden apansız belirir. Çünkü Ayşe'nin saçında bulunan böcek bir anda uçar ve Ali yanlışlıkla ablasının beyaz saçını koparır. Bu öge Propp'un (F⁶) simgesi ile gösterilmektedir.

Üçüncü büyülü nesne olan tahta kaşık belli bir üretim sonucunda ortaya çıkar. Ağacın kesildiğini

gören yaşlı kadın bu ağaçtan kendisine bir tahta kaşık yapılmasını ister. Çocukların babaları ağacı yontar ve kadına kaşık yaparak hediye eder. Bu durumu Propp (F³) şeklinde simgeler.

Kahraman özel bir işaret edinir (tanımı: Özel işaret, simgesi I)

Bu işlevde kahraman bir yüzük ya da mendil edinir. Bu edindiği simge onu temsil eder. Propp bu işlevi I² şeklinde simgeler. Masalda şehzade çorbanın geldiği yerde Ayşe'nin bulunduğunu tarhana çorbasından çıkan bu yüzük ile anlar. Masalda yüzük Ayşe'yi simgelemektedir.

Kahraman tanınır (tanımı: Tanıma, simgesi Q)

Kahramanın özel bir işaret edinmesi daha sonra onun yardımcı roldeki kişiler tarafından tanınmasını sağlar. Burada kullanılan nesne yüzüktür. Ayşe, şehzadeye gönderilen çorbadan yüzük çıktığı için şehzade tarafından tanınır. Bu sayede şehzadenin –yeni padişahın- hastalığının sebebinin Ayşe'ye duyduğu aşk olduğu ortaya çıkar. İncelenen masalda bu işlevin de sırasına uygun şekilde olmadığı görülmektedir. Bu durum da masalların kurgulanmasında bölgesel, anlatıcıya dair vb. özelliklerin de etkili olduğunu göstermektedir.

Başlangıçtaki kötülük giderilir ya da eksiklik karşılanır (tanımı: Giderme, simgesi K).

Masallarda başlangıçta ortaya çıkan kötülüğün sona ermesi çeşitli şekillerde olmaktadır. Bunlar aranan nesnenin kaçırılması, aranan nesnenin çekicilik sayesinde ele geçirilmesi, tutsağın kurtarılması, aranan nesnenin büyümlü nesne aracılığıyla ele geçirilmesi gibi eylemlerle oluşmaktadır. İncelenen bu masalda başlangıçtaki kötülüğün giderilmesinde hem yaşlı kadının hem de şehzadenin rolü bulunur. Yaşlı kadın hizmetçi konumunda da olsa Ayşe'yi evinde barındırır ve onun dolaylı olarak şehzadeye ulaşmasını sağlar. Masalın ilerleyen bölümlerinde şehzade ise uzun zaman önce âşık olduğu Ayşe'yi yüzük vesilesi ile hatırlayarak onun ve Ali'nin zor durumdan kurtulmasına yardımcı olacaktır. Ancak bu son duruma “kahramanın yardımına koşulması” işlevi olarak değerlendirildiği için ayrı bir başlıkta yer verilmiştir.

Kahraman geri döner (tanımı: Geri dönüş, simgesi ↓)

Propp (1985, s.62) kahramanın geri dönmesinin hemen gerçekleşen bir eylem olduğunu belirtir. Masalda kahramanın şekil değiştirerek geri dönüş işlevini yerine getirdiği görülür. Çünkü Ayşe, saçındaki beyaz telin Ali tarafından koparılması sonucunda kuşa dönüşür ve evlerinin karşısındaki ağaca konar. Kahramanın bu davranışı bir geri dönüş olarak nitelendirilebilir.

Kahramanın yardımına koşulur (tanımı: Yardım, simgesi Rs)

Masalda kahramanın yardımına iki kere koşulduğu görülür. İlkinde ağacın üzerine konan bir kuş olan Ayşe'nin, babası tarafından vurulması sırasında kanadından kopan bir tüyün ağaca dönüşmesi yer alır. Bu ağaç üvey anne tarafından istenilmez ve babaları ağacı keser. Bu sırada ortaya çıkan yaşlı kadın o ağaçtan kendisine bir kaşık yapmasını babadan ister. Bu büyümlü kaşık kadının evine gidince Ayşe tekrar eski bedenine kavuşur. Yaşlı kadının bu davranışı Ayşe için bir kurtuluştur. İkinci kurtuluş ise şehzadenin tarhana çorbasından çıkan yüzük sayesinde Ayşe'nin hizmetçilikten kurtulmasıdır. Ayşe'yi hatırlayan şehzade onu yanına getirtir ve Ayşe ile Ali'nin tamamen özgür olmasını sağlar.

Düzmece kahraman ya da saldırgan cezalandırılır (tanımı: Cezalandırma, simgesi U)

İncelenen masalda düzmece kahramandan ziyade saldırganın bulunduğu görülür. Üvey anne çocukları istememesi yüzünden babayı kullanarak çocuklara zarar verir. Bunun sonucunda Ali, köle tüccarlarının eline düşer. Ayşe ise yaşlı bir kadının evinde hizmetçi olarak yaşamak zorunda kalır.

Şehzadenin hastalığını iyileştirmek için yaşlı kadının yaptığı tarhana çorbasından Ayşe'nin yüzüğünün çıkması olayların seyrini değiştirir. Şehzade Ayşe'yi hatırlar ve onu yanına aldırır. Şehzade sayesinde sıkıntılarından kurtulan Ayşe ailesini etrafında toplar. Saldırgan rolünde bulunan üvey anne ise evden yollanarak cezalandırılır. Bu sayede masalda cezalandırma işlevi yerine getirilmiş olur.

Kahraman evlenir ve tahta çıkar (tanımı: Evlenme, simgesi W⁰)

Eserin sonunda Ayşe ailesini etrafında toplar ve şehzade ile evlenir. Bu evlilik sayesinde Ayşe, ailesi ve padişah mutlu bir hayat sürerler. Propp (1985, s. 69) 'un (W⁰) simgesi ile gösterdiği bu işlevde kahraman bir prenses ile evlenir ve tahta geçer. Bu çalışmada ele alınan masalın ana kahramanının kadın olması Propp'un işlev tanımlamasında uyarlamaya gidilmesini gerekli kılmaktadır. Çünkü Propp tanımlamasında kahraman olarak erkekleri kullanmıştır. Aynı şekilde Propp'un kahraman tanımlamasında bir prenses vasıtasıyla zenginliği ve huzuru elde eden kişiler erkektir. Kahramanın kadın olması durumunda ise kadın kahramanın bir prens yardımıyla aynı güce erişmesi mümkündür. Nitekim bu masalda da Ayşe, şehzade ile evlenerek isteklerini gerçekleştirir.

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Masallar içinde barındırdığı kültürel özelliklerin yanında evrensel nitelikler de taşır. Masallar yüzyıllar boyunca çocukların eğitiminde bir sözlü kültür aktarıcısı rolünü üstlenmiştir. Özellikle çocuklarda değer kavramının gelişebilmesi için masallar etkili olarak kullanılmıştır. Çünkü masalların genelinde kıssadan hisse çıkarmak amaçlanır. Bu durum da masal anlatımında belirli bir yöntemin oluşmasına neden olur. Birçok kültürde olduğu üzere Türk masal anlatma geleneği de bu etken sonucunda şekillenmiştir.

Derlenen metnin Propp'un masalın biçimbilim özellikleri açısından incelendiğinde genel olarak tür özelliklerini yansıttığı sonucuna ulaşıldı. Çünkü metnin derlendiği kişinin herhangi bir akademik eğitime sahip olmamasına rağmen masalı türünün özelliklerine uygun şekilde anlatılması, sözlü geleneğinin anlatıcılara kelime, kurgu, olay yönünden katkısının yanında tür özelliklerinin kavranması yönünde de katkı sağladığını gösterir.

Kayseri yöresinden derlenen bu masalda yöresel özelliklerin de etkili olduğu görüldü. Özellikle üvey anne konusuna yöre halkının olumsuz bakışı masala yansır. Çünkü masalda baba karakteri en az üvey anne kadar da suçlu olmasına rağmen affedilirken üvey anne ise cezalandırılır.

İncelenen bu masalda Propp'un biçimsel yöntemindeki işlevlerin yer aldığı ve bu işlevlerin belirli bir sıra takip ettiği görüldü. Ancak bazı işlevlerin ise sıra yönünden Propp'un yöntemine uymadığı tespit edildi. Örneğin *kahramanın tanınması* işlevinin incelenen bu masaldaki sıralamasının Propp'un tasnifindeki sıralamaya göre daha önce yer aldığı görülmektedir. Bu durum masal anlatımında kültürel etkinin yadsınamaz boyutta olduğunu gösterir.

Masalların sözlü kültür geleneği içinde gelişimi yüzlerce yıl boyunca büyüklerin çocuklara anlatması, kahvehanelerde, düğün, cenaze vb. toplantılarda dinleyicilere sözüne değer verilen kişilerin aktarması şeklinde devam etmiştir. Teknolojinin gelişimi ile birlikte masalların üretiminde ve aktarılmasında bir azalma olmamıştır ancak aktarım şeklinde değişimler olmuştur.

Masalların hitap ettiği okuyucu grubunu çocuklar oluşturmaktadır. Bu nedenle çocuklara yönelik

yayınlanan her masalın onların kişilik ve ahlaki gelişimlerine uygun olup olmadığı değerlendirilmelidir. Elbette bu durumda büyüklere alan uzmanlarının yardımcı olması gerekmektedir. Uzmanlar tarafından eğitsel faaliyetlerde kullanılması onaylanan masalların tercih edilmesi ve bu yönde farkındalık oluşturulması gerekmektedir. Çünkü çocuklara sunulan bazı masalarda onların adalet duygularını, insana, doğaya saygılarını vb. olumsuz yönde etkileyecek unsurlar da bulunabilmektedir. Bu durum konunun önemine işaret etmektedir.

KAYNAKÇA

- Arslan, N. (2010). Denizli yöresinde masal anlatma geleneği. *Milli Folklor*, 86, 50-57.
- Artun, E. (2011). *Türk halk bilimi*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Bozlak, G. Ü. (2007). *Erdemli masalları*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Çıblak, N. (2005). V. Propp'un masal çözümleme metodu. *Türk Dili*, 638, 127-140.
- Demir, N. (2015). *Anadolu Türk masallarından derlemeler*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Mirzaoğlu, G. (1995). Türkiye ve Türkmen Masallarının Genel Özellikleri. *Milli Folklor*, 26, 28-30.
- Propp, V. (1985). *Masalın biçim bilimi*. (M. Rifat, S. Rifat,Çev.). İstanbul: BFS Yayınları.
- Sakaoğlu, S. (2009). Masalların oluşumu üzerine farklı bir yaklaşım, *Milli Folklor*, 84, 43-49.
- Todorov, T. (2012). *Fantastik – edebî türe yapısal bir yaklaşım* (2.Basım). İstanbul: Metis Yayınları.

Vefalı Evlat

Bir adamın Ali ile Ayşe adında iki evladı varmış. Bu çocukların anaları onlar daha küçükken vefat eder. Babaları kısa süre sonra başlarına bir üvey ana getirir. Ancak üvey anaları bu çocukları hiç sevmez. Babalarına bu çocukları evden kovması gerektiğini aksi takdirde kendisinin onu terk edeceğini söyler. Babaları çaresiz bu şartı kabul eder. Baba, Ayşe'ye odun toplamak için ormana gideceklerini söyler. Bunun için de Ayşe'den çeşmeye gidip su doldurup gelmesini ister. Ayşe çeşmeden su doldururken karşısına bir anda padişahın tek evladı olan şehzade çıkar. Şehzade, Ayşe'yi çok beğenir ve ona hatıra olarak parmağındaki yüzüğünü verir.

Babaları, Ali ve Ayşe'yi alıp ormana odun kesmeye gider. Onlara kendisinin odun keseceğini, onların da bu sırada ocakta yakmak için çalı çırpı toplamaları gerektiğini söyler. Ayrıca onlara yalnız kalınca korkmamalarını, evlerinin geçimi için kendisinin çok odun kesmesi gerektiğini söyler. Onlar çalı çırpı toplarken kendisinin de yakınlarda olacağını söyler. "Baltamın sesi kesilene kadar siz çalı çırpı toplamaya devam edin" der. Çocuklar uzun müddet çalı çırpı toplar ama balta sesi bir türlü kesilmez. Artık çok yorulan çocuklar babalarının yanına gitmek için balta sesi gelen yere doğru giderler. Birde ne görsünler meğerse babaları ağaca bir teneke asmış ve rüzgârın tenekeyi sallamasıyla çıkan sesi onlar balta sesi zannetmişler. Çocuklar babalarının kendilerine oyun oynadığını ve onları terk ettiğini hemen anlarlar.

Çocuklar aç ve susuz bir şekilde evlerini bulmak için yola düşerler. Bu sırada Ali, Ayşe'nin saçında bir böcek görür. Bu böceği almak isterken yanlışlıkla Ayşe'nin saçından beyaz bir kıl koparır. Ayşe bir anda kuş olup uçar, gider. Meğerse o saç sihirlenmiş onu koparınca Ayşe kuşa dönüşmüş. Ali ablasını kaybetmenin üzüntüsü ile bir kaya dibine siner ve ağlamaya başlar. Onu kısa bir zaman sonra köle tüccarları bulup kaçırlar. Kuş olan Ayşe köylerini bulabilmek için günlerce uçar. Sonunda evlerini bulur ve evlerinin yanındaki bir ağaca konup acı acı ötmeye başlar. Üvey anne bu kuşu uğursuz olarak görür ve babasından onu vurmasını ister. Baba bir tuzak kurarak kuşu vurur. O sırada kuşun tüylerinden biri yere düşer. Bir anda orada dev bir ağaç meydana gelir. Üvey anne bu ağaçtan da hoşlanmaz ve ağacın da kesilmesini ister. Adam ağacı keserken yaşlı bir kadın adamın yanına gelir ve ondan kendisi için bir kaşık yapmasını ister. Adam kadına güzel bir tahta kaşık yapar. Kadın kaşığı alıp, uzak bir köydeki evinin mutfağına koyar. Bir gün kadın keçilerini otlatmak için yaylaya gider. Döndüğünde evinin bıraktığı gibi olmadığını daha derli toplu olduğunu görür. Bu yaşlı kadın komşularını evine izinsiz girmekle suçlar. Komşuları ona girmediklerini söyler ama kadın onlara inanmaz. Bir gün kadın evden çıkıyor gibi yapıp arka pencereden eve girer ve bir köşeye saklanır. Bir müddet sonra o tahta kaşığın bir kıza dönüştüğünü görür. Kadın, kıza neler olduğunu sorar. Kız adının Ayşe olduğunu ve başına neler geldiğini yaşlı kadına anlatır. Kadın, Ayşe'ye hizmetçisi olarak yanında kalma teklifini sunar. Ayşe de hemen bu teklifi kabul eder. Aradan yıllar geçer padişah ölür ve yerine oğlu geçer. Fakat yeni padişah çok hastalanır. Bütün hekimler ona şifalar bulmaya çabalar ancak ne çare padişah bir türlü iyi olmaz. Bu kötü haber kısa zamanda tüm ülkeye yayılır. Ayşe yıllar önce kendisine yüzük veren şehzadenin padişah olduğunu ancak çok hastalandığını öğrenir. Ayşe yaşlı kadına bir tarhana çorbası yapıp padişaha götürmesini ister. Yaşlı

kadın Ayşe'nin isteğini yerine getirir ve padişahın iyileşmesi için bir tarhana çorbası yapar. Ayşe padişahın kendini hatırlaması için çorbanın içine kendisine çeşme başında verdiği yüzüğü atar. Padişah çorbayı içerken ağzına yüzük gelir. Padişah bir anda yıllar önce çeşme başında gördüğü kızı hatırlar. Kızı yanına getirir ve onu görünce bir anda iyileşir. Meğerse padişahın hastalığı aşk acısından dolayımış.

Ayşe her ne kadar rahat olsa da Ali'yi çok özler. Onu buldurmak için padişahın yardım ister. Padişah diğer ülkelere haber yollatır. Ali'yi getirene hazineler vereceğini söyler. Hediye duyanlar Ali'yi kısa zamanda bulup getirirler. Ali ile Ayşe birbirleri ile özlem giderirler. Ama içlerinde hep bir baba özlemi yanar durur. Ama babalarının onlara yaptıklarını da unutmazlar. Bir gece iki kardeşin de rüyalarına aksakallı bir dede girer ve affetmenin en büyük erdem olduğunu, Allah'ın da affedenleri sevdiğini söyler. Bunu öğrenen Ali ve Ayşe babalarını affederler. Üvey annelerini ise evlerini terk etmesi şartıyla bağışlarlar. Uzun yıllar babaları, anneleri ve padişah ile mutlu mesut yaşarlar. Onlar ermiş muradına, biz çikalım kerevetine.

Kaynak kişi: İkbâl Kozan